

افزایش کارایی اقتصادی کشور با ایجاد و گسترش مناطق آزاد تجاری -

صنعتی

خیزران خزاییان

کارشناس ارشد توسعه اقتصادی و برنامه ریزی دانشگاه فردوسی مشهد

Rkga.rkga@yahoo.com

دکتر مهین دخت کاظمی

استاد یار و عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد و علوم اداری دانشگاه فردوسی مشهد

md-kazemi@um.ac.ir

چکیده:

کارایی اقتصادی نیازمند سرمایه گذاری در بخش ها و فعالیت های مختلف اقتصادی مخصوصا جذب سرمایه های خارجی است. بدون سرمایه گذاری در طرح های زیربنایی و روبنایی نمی توان انتظار گسترش، اشتغال، تولید و رفاه اقتصادی داشت. و در صورتی که با توجه به وضعیت اقتصادی یک کشور جذب سرمایه گذاری داخلی (یا به دلیل فقدان یا کسر این سرمایه ها یا به دلیل مشکلات ناشی از قوانین) وجود نداشته باشد. یکی از اساسی ترین راه های مفید و مناسب به منظور جذب سرمایه های خارجی ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی می باشد. از سال ۱۹۹۰ میلادی به بعد فعالیت مناطق آزاد وارد مرحله جدیدی در دنیا شد. و آن عبارت است از جلب سرمایه گذاری خارجی بامدن تشویق و رسم صادرات کالا و خدمات و کتب درآمدهای ارزی و لذا در اغلب کشورها در مناط آزاد تجاری-صنعتی سعی شده است تا از طریق جذب سرمایه گذاری مخصوصا خارجی و با تأمین نیازمندی های ارزی موجبات اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی، صنعتی و انتقال فن آوری های روز فراهم شود. نتایج بررسی ها نشان می دهد که فقدان سازمان های اجرایی و عدم برخورداری از مدیریت صحیح و کارا، انعطاف پذیری در قوانین و مقررات مربوط به سرمایه گذاری های خارجی، فقدان و کمبود امکانات زیربنایی اولیه مهم ترین موانع توسعه مناطق آزاد می باشد.

واژگان کلیدی: منطقه آزاد - کارایی اقتصادی - سرمایه گذاری داخلی - سرمایه گذاری خارجی

Increase economic efficiency by creating and expanding free trade-industrial zones

Kheyzaran Khazaeiyan

MA in Economic Development Planning

Ferdowsi University of Mashhad

Rkqa.rkqa@yahoo.com

Kazemi doctor Mahindokht

Assistant Professor, Faculty of

Economics and Administrative Sciences

and the faculty of Ferdowsi University

of Mashhad

md-kazemi@um.ac.ir

Abstract:

Economical development is required investment in economical segments and activities, particularly attracting foreign investments. Actually, we can't expect extension, engagement, production and economical welfare without investment in the structural and infrastructural plans. And if because of economical status of a country, there isn't any opportunity for attracting internal investment, then one of the best ways for attracting foreign investments is developing industrial and trade-based free-trade zones. Since 1990 the free-trade zones activity was entered in new stage. In the stage the aim of foreign investment attraction is encouragement and expansion of goods export and services along with currency-based revenues achievement, so in most countries, in industrial and trade-based free-trade zones have been tried to providing conditions for engagement in different segments of economic and industry and for modern technologies transmission through attracting investment, particularly foreign ones, and providing currency requirements.

The results of studies show that the most important barriers of free-trade zones development are the lack of executive organizations along with true and efficient management, regulation-based inflexibility in foreign investments and the lack of primary infrastructural facilities.

Key words:Free-trade zone, economical Performance, foreign investment , internal investment

1-مقدمه:

ایده ایجاد مناطق آزاد تجاری به پس از جنگ جهانی دوم بر می گردد که در آن کشورهای زیادی به استقلال رسیدند، این کشورها در صدد برآمدند تا آثار عقب ماندگی را از بین ببرند. در این راستا، رسیدن به استقلال اقتصادی- صنعتی را یکی از مهم ترین عوامل پیشرفت دانسته و بدین جهت در پی یافتن نظریه ها و راهبردهایی بودند که هر چه سریع تر آثار عقب ماندگی را زدوده و صاحب صنعت شوند. چندین نظریه و استراتژی جهت توسعه صنعتی ارائه شدند، از جمله آن ها، استراتژی تشویق یا توسعه صادرات بود که پس از سرخوردگی کشورهای در حال توسعه از سیاست جایگزینی واردات، به عنوان سیاستی که می تواند توسعه اقتصادی را به ارمغان بیاورد، توسط مؤسساتی نظیر سازمان توسعه صنعتی ملل متحد یونیدو پیشنهاد و تشویق می شد. نکته مهم قابل ذکر این است که، همان طور که در قلب سیاست جایگزینی واردات، حمایت از صنایع نوزاد بود، در قلب سیاست توسعه صادرات بحث ایجاد مناطق آزاد تولیدی و تجاری مطرح بود و ادعا می شد اگر چنین مناطقی ایجاد شود در بسیاری از کمپانی های خارجی انگیزه سرمایه گذاری در این مناطق ایجاد خواهد شد که به تبع آن، تکنولوژی جدید، اشتغال جدید و توان صادرات و ارز از آن حاصل خواهد گردید که توسعه صنعتی کشور را به دنبال خواهد داشت؛ لذا مناطق آزاد تجاری مورد توجه قرار گرفتند.

امروزه تجربه بسیاری از کشورها مانند چین، کره جنوبی، تایوان نشان می دهد که می توان با ایجاد مناطق پردازش صادرات یا مناطق آزاد تجاری صنعتی امکان جذب سرمایه گذاری مستقیم خارجی و توسعه صادرات کالاهای صنعتی و در نتیجه درآمدهای ارزشی کشور را افزایش داد^۱ در جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۶۸ جزیره کیش و قشم در خلیج فارس و بندر چابهار در کناره دریای عمان به عنوان مناطق آزاد تجاری صنعتی برگزیده شدند. (تصویت تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور) تا با استفاده از تسهیلات اداری و گمرکی به پایگاه هایی برای گسترش صادرات غیرنفتی تبدیل شوند.

2-بیان مسئله:

باید بین دو مفهوم " رشد اقتصادی " و " توسعه اقتصادی " تمایز قائل شد . رشد اقتصادی ، مفهومی کمی است در حالیکه توسعه اقتصادی ، مفهومی کیفی است .

" رشد اقتصادی " به تعبیر ساده عبارت است از افزایش تولید در یک سال خاص در مقایسه با مقدار آن در سال پایه و در سطح کلان ، افزایش تولید ناخالص ملی GNP (یا تولید ناخالص داخلی) GDP (در سال مورد نیاز به نسبت مقدار آن در یک سال پایه ، رشد اقتصادی محسوب می شود .

^۱شاکری و سلیمی، ص ۹۷

منابع مختلف رشد اقتصادی عبارتند از افزایش بکارگیری نهادهای افزایش سرمایه و نیروی کار (افزایش کارایی اقتصادی (افزایش بهره وری عوامل تولید و بکارگیری ظرفیت های احتمالی خالی در اقتصاد

کارایی عبارت است از نسبت بازده واقعی بدست آمده به بازدهی استاندارد و تعیین شده (مورد انتظار) یا نسبت مقدار کاری که انجام می شود به مقدار کاری که باید انجام شود .

از جمله مقیاس هایی که برای تعریف و ارزیابی بهره وری ارائه شده اند مقیاس های کارایی هستند ، مقیاس های کارایی ، نهاده ها یا منابع یک سازمان را با کالاها و خدمات نهایی که تولید می شود مقایسه می کنند.

کارایی مربوط به اجرای درست کارها در سازمان است . یعنی تصمیماتی که با هدف کاهش هزینه ها ، افزایش مقدار تولید و بهبود کیفیت محصول اتخاذ می شوند .^۱

بیش از سه دهه پیش مناطق آزاد بر بنیاد نگرش های برون نگر- مبنی بر مزیت ها و فرصت های اقتصادی، قابلیت دسترسی به بازارهای مصرف و با هدف گسترش صادرات، شکل گرفتند.

در کشور ما نیز با توجه به حضور کمرنگ اقتصاد ملی در عرصه رقابت جهانی ایجاد مناطق آزاد بعنوان عاملی موثر در جهت جبران فرصت های از دست رفته و توسعه صادرات، ایجاد اشتغال سالم و مولد، ارتقای جایگاه اقتصادی کشور و بهره مندی از اقتصاد رقابتی و خروج از اقتصاد نفتی و تک محصولی مورد توجه و تاکید سیاست گذاران نظام اقتصادی کشور می باشد.

این مقاله در نظر دارد تا با بررسی نقش مناطق آزاد در کارایی اقتصادی کشور از طریق جذب سرمایه گذاری خارجی بیان می دارد از آنجایی که یکی از اساسی ترین راه های مفید و مناسب به منظور جذب سرمایه های خارجی ایجاد مناطق آزاد تجاری-صنعتی می باشد تا از طریق جذب سرمایه گذاری مخصوصا خارجی و با تامین نیازمندی های ارزی موجبات اشتغال در بخش های مختلف اقتصادی، صنعتی و انتقال فناوری های روز فراهم شود.

از این رو به دلیل توجه به مزیت های نسبی سرمایه گذاری خارجی در کاهش قیمت محصولات و ایجاد زمینه مناسب برای تنظیم بازار کار از طریق حضور فعال سرمایه گذاران خارجی و تولید کنندگان در بازار جهانی و منطقه ای از اهم وظایف مناطق آزاد به شمار می رود. با توجه به تلاش های گسترده ای که در جهان برای جذب سرمایه گذاری خارجی صورت می گیرد، باید گفت که اقدام برای سرمایه گذاری صرفا به منزله به دست آوردن امکانات تولیدی نیست

^۱ - طاهری ، شهنام ، بهره وری و تجزیه و تحلیل آن در سازمان ها (مدیریت بهره وری تهران ، ۱۳۷۸ ، چاپ اول . ص

بلکه سرمایه گذاری خارجی به منظور کسب سهمی از بازارهای جهانی است. پس با جذب منابع می توان به بازارهای مطمئنی دست یافت و سرمایه گذاری در مناطق آزاد را توجیه اقتصادی کرد. اما آن چیزی که هم اکنون در ایران و به ویژه در مناطق آزاد - تجاری صنعتی کشور از آن انتظار می رود. تحقق سرمایه گذاری ها در قسمت هایی است که کشور در آن ها دارای مزیت های بسیاری است.

تعریف مناطق آزاد:

برای مناطق آزاد هیچ تعریف واضحی وجود نداشته و ندارد، یکی از دلایل این امر وجود نام های مختلف برای مناطق آزاد مثل منطقه آزاد، منطقه معاف از عوارض گمرکی، منطقه آزاد تجاری، منطقه پردازش صادرات و... می باشد اما به صورت کوتاه می توان منطقه آزاد را چنین تعریف کرد:

• مناطق آزاد مناطق محصورى هستند که به منظور ایجاد اشتغال، کسب درآمدهای ارزی، افزایش صادرات و ایجاد پیوندهای صنعتی ایجاد می گردند. این مناطق برعکس سرزمین های اصلی از معافیت های مالیاتی و مشوق های دیگر مثل مشوق های گمرکی و... برخوردارند¹.

بهره وری (اثربخشی + کارایی)

در ادبیات مدیریت ، اثر بخشی را انجام کارهای درست و کارایی را انجام درست کار ها تعریف کرده اند.

مفهوماثر بخشی در درون مفهوم کارایی جا دارد.

کارایی جنبه کمی و اثر بخشی جنبه کیفی دارد.

کارایی (efficiency)

کارایی به معنای کمترین زمان یا انرژی مصرفی برای بیشترین کاری که انجام شده است . سطح افزایش کارایی مستقیما به دست مدیران سپرده شده است . افزایش کارایی موجب ارتقا بهره وری و کمک موثر درنیل به اهداف سازمانی خواهد شد.

واژه کارایی ، مفهوم محدودتری دارد و در رابطه با کارهای درون سازمانی مورد استفاده قرار می گیرد. کارایی سازمان عبارت است از مقدار منابعی که برای تولید یک واحد محصول به معرف رسیده است و می توان آنرا بر حسب نسبت معرف به محصول محاسبه کرد. اگر سازمانی بتواند در مقایسه با سازمان دیگر با صرف مقدار کمتری از منابع به هدف

¹ دی باین ، ابراهیم (1372) «بررسی فعالیت های مناطق آزاد تجاری صنعتی قشم»

شخص برسد ، می گویند که کارایی بیشتری دارد . به عبارت دیگر کارایی به معنای کمترین زمان یا انرژی مصرفی بردی بیشترین کار انجام شده است . یا درواقع نسبت مقدار کاری که انجام می شود به مقدار کاری که باید انجام گیرد .

اثربخشی (effectiveness)

منظور از اثربخشی در واقع بررسی موثر بودن اقدامات انجام شده برای دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده است .

اثربخشی سازمان عبارت است از درجه یا میزانی که سازمان به هدف های مورد نظر خود نائل می آید . اثربخشی یک مفهوم کلی دارد . به بیان ساده تر اثر بخشی را می توان انجام کارهای درست نامید .

به بیان دیگر اثربخشی نشان می دهد که با چه میزان از تلاش انجام شده ، نتایج مورد نظر حاصل شده است . درحالیکه نحوه استفاده و بهره برداری از منابع برای نیل به نتایج ، مربوط به کارایی می شود .

عوامل موثر در کارایی

معمولا عوامل موثر در بهره وری در کارایی هم تاثیر دارند و موجب افزایش یا کاهش آن می شوند .

عوامل موثر در بهره وری به دو دسته کلی عوامل درون سازمانی (در اختیار و قدرت سازمان) و عوامل برون سازمانی یا محیطی که در کوتاه مدت خارج از کنترل سازمان هستند تقسیم می شوند .

عوامل درون سازمانی خود شامل :

1- عوامل سخت افزاری : ماشین آلات و تجهیزات و ابزار ، تکنولوژی مواد اولیه ، منابع مالی و زمین

2- عوامل نرم افزاری : اطلاعات ، دستور العمل ها ، نقشه ها و فرمول ها

3- عوامل انسان افزاری یا مغز افزاری :

الف - نیروی انسانی ، توانایی ، تخصص ، تجربه ، تحصیلات ، انگیزه ، محیط کار و برخوردهای مدیریت .

ب - مدیریت ، فلسفه و سبک مدیریت ، دسترسی به تکنولوژی های اداری

عوامل برون سازمانی عواملی هستند که در بهره وری بسیار موثر هستند ولی بنگاه ها قادر به کنترل آنها نیستند .

3-هدف تحقیق:

هدف اصلی این تحقیق بررسی نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی بر کارایی اقتصادی کشور از طریق جذب سرمایه‌گذاری خارجی می باشد. از نظر انطباق با اهداف اولیه اقتصادی نظیر: توسعه صادرات و تنوع بخشیدن به آن، ایجاد فرصت‌های شغلی، کسب درآمد ارزی، جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی، انتقال تکنولوژی پیشرفته، برقراری ارتباط سیستماتیک میان اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی است.

4-ضرورت تحقیق:

اقتصاد ایران از اقتصادهای تک محصولی است که وابستگی غیرقابل انکاری به صنعت نفت و گاز دارد. اگرچه کشور ما در بازه های زمان پیشین همواره اقتصادی پویا و کارآمد از جنبه رقابتی داشته است. و دارای عناصر قدرتمندی هم چون کشاورزی، تولید انواع محصولات فلزی، نساجی و غیره بوده است. متأسفانه در سده گذشته و با کشف نفت در ایران ترکیب عناصر اقتصاد کشور، تغییر کرده و سمت و سوی اقتصاد تک محصولی را یافته و به این نعمت خدادادی منحصر به فرد شدیداً وابسته شده است^۱

نفت و دولت متکی بر درآمدهای نفتی از محورهای اصلی در اقتصاد ایران است. بعد از سال ۱۹۷۳ که قیمت نفت به شدت افزایش یافت، رشد واردات و وابستگی اقتصاد به درآمدهای نفتی تشدید شد و این وضعیت تا سال های بعد ادامه یافت. یکی از مهم ترین تدبیرهای اقتصادی و اجتماعی کشور که بیشترین تلاش ها روی آن متمرکز شده است، اقتصاد بدون نفت است و این هدف به علت افزایش سطح مصرف داخلی و نیاز بیشتر به انرژی در سال های نه چندان دور کشور تعیین شده است و چون این منابع در حال کاهش و رو به اتمام هستند، پس دولت برای کسب درآمد نیازمند راه های دیگری است و باید توجه به تولید کالاهای با کیفیت و به کارگیری فن آوری های جدید در صنایع و مشاغل تولید بالا رود و سعی شود از درآمدهای نفتی، برای بالا بردن ظرفیت های تولیدی و زیربنایی کشور استفاده شود. از دیگر راهکارهای موجود در مورد پیشگیری از به مادر رفتن درآمدهای نفتی کشور، شتاب دادن به روند صادرات غیرنفتی است، به نحوی که بتوان در زمان مطلوب، خلاء مربوط به درآمدهای نفتی را پوشش داده و بحران های پیش روی اقتصاد کشور کنترل شود. بر اساس آن چه گفته شد، تنها رشد صادرات غیرنفتی در ابعاد گسترده خواهد توانست هدف اقتصاد بدون نفت را برای کشور محقق سازد که برای رسیدن به این مرحله از رشد، مناطق آزاد می توانند در حد

^۱ رفیعی، ۱۳۸۸، ص ۱۴

مطلوب کمک رسان باشند. حضور فعالانه سرمایه گذاران داخلی در مناطق آزاد به ویژه تولیدی و صنعتی می تواند مشوقی برای سرمایه گذاران خارجی باشد.

5-فرضیه های تحقیق:

1- آیا ایجاد مناطق آزاد تجاری - صنعتی می تواند عاملی برای کارایی اقتصادی و خروج از اقتصاد نفتی کشور ایران باشد؟

2- آیا وجود سرمایه گذاران خارجی در کشور ایران می تواند باعث کارایی اقتصادی گردد؟

6-روش تحقیق:

روش بررسی به کار رفته در این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی است. در زمینه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای استفاده شده است. به منظور تعیین درجه توسعه یافتگی استان ها با توجه به اهمیت شاخص ها و محدودیت دسترسی به آن ها و همچنین از آنجا که مقبولیت شاخص ها از نظر صاحب نظران، امری مشکل و گاهی غیر ممکن است. لذا سعی بر آن بوده است. که از معیاری کلی و بین المللی استفاده گردد. بنابراین ملاک انتخاب شاخص ها در این پژوهش، گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۴ بوده است.

مبانی نظری مناطق آزاد در علم اقتصاد:

اقتصاددانان کلاسیک مانند آدام اسمیت معتقد بودند که تجارت آزاد بین المللی نیز رفاه جهان را حداکثر می کند. اسمیت معتقد بود اگر هر کشور در تولید کالایی که در آن کارایی بیشتری دارد، تخصص یابد و مازاد کالای تولیدی خود را با کالایی که در تولید آن کارایی ندارد، مبادله کند، تولید کل هر دو کالا در جهان افزایش خواهد یافت. این اضافه تولید را کشورهای طرف تجارت بین یکدیگر تقسیم می کنند. این در واقع تعمیم منافع حاصل از تقسیم کار (و مبادله) در سطح مناسبات بین المللی است. چنانچه دولت دخالت نمی کرد یا اقتصاد آزاد بود و همچنین تجارت بین الملل نیز آزاد می بود، منافع حاصل از تجارت به حداکثر می رسید؛ لذا به نظر می رسد که وضع محدودیت ها در برابر جریان آزاد کالاها و خدمات و عوامل تولید بین کشورها، با این هدف مغایر است؛ ولی در عمل همه کشورهای جهان محدودیت هایی را بر جریان تجارت بین الملل اعمال می کنند. این محدودیت ها همواره براساس رفاه ملی توجیه می شوند. در واقع این محدودیت ها برای حمایت از صنایع و کارگرانی که از واردات صدمه می بینند، وضع می شود.

از بحث کلاسیک‌ها این طور به نظر می‌رسد که تجارت آزاد از خودکفایی اقتصادی برای هر کشور و بنابراین برای جهان بهتر است. با این حال تجارت آزاد شرط لازم برای حداکثر کردن رفاه جهان است اما شرط کافی نیست، چرا که توزیع درآمد میان مردم و نیز کشورها مهم است و باید در نظر گرفته شود.^{۱۵}

به طور کلی دو دیدگاه و نظریه درباره تجارت آزاد بین‌المللی وجود دارد: دیدگاه بین‌المللی و دیدگاه منطقه‌ای.

دیدگاه بین‌المللی به کنفرانس‌های بین‌المللی تحت نظارت موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) توجه دارد و از طریق انجام مذاکرات بین‌المللی از قبیل مذاکرات دور توکیو و دور اوروگوئه در صدد کاهش عوارض گمرکی و از بین بردن سایر موانع تجاری در جهت تحقق تجارت آزاد در جهان است.

دیدگاه منطقه‌ای به توافق میان کشورها تاکید داشته و هدف آن نیز آزادی تجارت میان کشورهای منطقه با حفظ موانع گمرکی برای سایر کشورهای جهان است. این دیدگاه در چارچوب اجتماع کشورها تحت عنوان، ۱. اتحادیه تجارت ترجیحی ۲. منطقه آزاد تجاری، ۳. اتحادیه گمرکی ۴. بازار مشترک ۵. اتحادیه اقتصادی تحقق پیدا می‌کند.^۱

سابقه ی ایجاد مناطق آزاد ایران

اندیشه تاسیس و راه‌اندازی مناطق آزاد در ایران در دهه ۱۳۳۰ شکل گرفت. در آن سال‌ها با توجه به وجود مشکلات ناشی از فقدان تسهیلات و تاسیسات مورد نیاز برای نگهداری کالاهای وارد شده به کشور در بنادر جنوبی ضرورت ایجاد مناطق آزاد در کشور احساس می‌شد. با وقوع انقلاب اسلامی ایران، جزیره کیش به عنوان اولین منطقه آزاد تجارت ایران تعیین و در سال ۱۳۶۸ بر اساس برنامه پنج ساله اول توسعه به دولت اجازه داده شده تا در سه منطقه مرزی کشور اقدام به تاسیس مناطق آزاد تجاری - صنعتی کند. در ایران شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری به پیشنهاد تئوری پردازان اقتصاد دولتی صورت گرفت تا گریزگاهی برای اقتصاد بسته دولتی باشد. در سال‌های ۱۳۶۷ و ۱۳۶۸ ضربه پذیری اقتصاد کشور از صادرات نفتی به طور محسوسی مورد توجه قرار گرفت. آمارهای سال ۱۳۶۷ نشان می‌دهد که صادرات نفتی در آن سال حدود ۷ میلیارد دلار شد. در حالی که همین درآمدهای ارزی در برخی سال‌ها از ۲۰ میلیارد دلار فراتر رفته است. بنابراین در برنامه اول، توسعه صادرات غیرنفتی بعنوان یک تصمیم قطعی مورد توجه قرار گرفت. یکی از بهترین ابزارها برای توسعه صادرات غیر نفتی ایجاد مناطق آزاد صنعتی بود.^۲

^۱- محتشم دولتشاهی، طهماسب، اقتصاد بین‌الملل: تجارت بین‌الملل-مالیه بین‌الملل: ۱۳۵

^۲کامران، حسن، «علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران» تحقیقات جغرافیایی، (۱۳۸۱) شماره ۶۵ و ۶۶: ۴۲-۳۲

در سال ۱۳۸۲ بر اساس ماده واحده ای، محدودهایی از منطقه شهرستان های آبادان و خرمشهر (ارند)، جلفا (ارسباران) و بندر انزلی به عنوان مناطق آزاد تعیین شدند اما بر خلاف سه منطقه آزاد قبلی، ورود کالاهای همراه مسافر از این سه منطقه آزاد جدیدالتأسیس به سایر نقاط کشور به هر میزان ممنوع شد.

اهداف مناطق آزاد:

به طور کلی اهداف ایجاد مناطق آزاد را در موارد زیر می توان خلاصه کرد.

- 1- جلب سرمایه های خارجی
- 2- ایجاد فرصت های شغلی جدید
- 3- کسب درآمد های ارزی و افزایش صادرات
- 4- دستیابی به تکنولوژی پیشرفته
- 5- جذب نقدینگی سرگردان داخلی و کمک به مهار تورم
- 6- محرومیت زدایی از مناطقی که امکان رشد و توسعه بالقوه را دارد.

اثرات مناطق آزاد بر اقتصاد:

بر اساس تجربیات و نظرات کارشناسان مناطق آزاد طیف گسترده ای از امکانات را ایجاد می نمایند و برای بسیاری از کشورهای در حال توسعه این مناطق به عنوان نقطه شروع صنعتی شدن عمل نموده اند. اثرات مناطق آزاد بر توسعه و تحریک رشد اقتصادی را می توان به دو دسته کوتاه مدت و بلندمدت تقسیم نمود:

دسته کوتاه مدت:

- افزایش صادرات
- کسب درآمدهای ارزی
- ایجاد اشتغال
- تحریک سرمایه گذاری
- تسریع در رشد منطقه ای

دسته بلند مدت:

- انتقال تکنولوژی

▪ کسب تجربیات مدیریتی

▪ ایجاد پیوندهای پیشین و پسین صنعتی برای کشور میزبان

جذب سرمایه گذاری خارجی:

همکاری با سرمایه گذاران خارجی یک راه مناسب برای اقتصادهای کوچک در حال توسعه جهت توسعه صادرات و ایجاد پیوندهای سازمان یافته با بازارهای بین المللی می باشد، این سرمایه گذاران نه تنها در تأمین مالی پروژه ها شرکت می کنند بلکه می توانند در فعالیت های مدیریت و بازار مشارکت جویند. مناطق آزاد به علت ارائه مشوق ها و تسهیلات لازم به شرط مدیریت حرفه ای کار آمد و دارا بودن اختیارات لازم می توانند در جذب سرمایه گذاری موثر عمل واقع گردند.

عوامل موفقیت مناطق آزاد:

شناسایی عوامل موفقیت مناطق آزاد و همچنین معرفی عوامل به سازمان های مناطق آزاد جهت اتخاذ سیاست های صحیح برای جذب سرمایه گذاری از اهمیت فراوانی برخوردار است.

این عوامل عبارتند از:

- ثبات سیاسی
- وجود نیروی کار و نیروی کار ارزان
- التزام به اقتصاد باز
- موقعیت جغرافیایی مناسب

در این بخش عوامل مرتبط با موفقیت مناطق را به دو دسته کلان و خرد تقسیم می نماییم که دسته های کلان را به سیاستگذاران آن عرصه واگذار می نماییم.

دسته کلان عبارتند از:

- ثبات سیاسی
- تعهد به اقتصاد آزاد (اقتصاد باز)

دسته خرد به شرح ذیل می باشد:

- وجود نیروی کار ارزان

- وجود زیربناهای مناسب
- موفقیت استراتژیک جغرافیایی

مناطق آزاد موجود در ایران:

ایران دارای 7 منطقه آزاد تجاری می باشد که عبارتند از:

منطقه آزاد تجاری - صنعتی کیش، قشم، چابهار، ارس، انزلی، اروند، ماکو.

بررسی عملکرد اقتصادی مناطق آزاد تجاری ایران از نظر انطباق با اهداف اولیه:

آمارها نشان می دهد که سهم 6 منطقه آزاد کشور در کل میزان سرمایه گذاریهای خارجی جذب شده در 9 سال اخیر کمتر از 2 میلیارد دلار بوده است .

نزدیک به 20 سال از تاسیس و راه اندازی مناطق آزاد کشور می گذرد. در گذر این سالها علیرغم هزینه ها و تلاش های انجام شده، هنوز زیرساختها و ابنیه لازم برای تعریف یک مدل آماده توسعه و سازمان یافته مطابق با استانداردهای بین المللی در دسترس نیست. جذب سرمایه گذار به کندی صورت می گیرد و به رغم منابع و ذخایر فراوان طبیعی و چشم اندازهای بالقوه اقتصادی مناطق آزاد که آنها را به لحاظ این شاخص، در رده ممتاز منطقه ای و جهانی قرار می دهد، متأسفانه سرمایه گذاران داخلی و خارجی تمایل چندانی به سرمایه گذاری ندارند.

آنهايي هم که به این عرصه وارد می شوند و حاضرند علیرغم کمبودهای موجود، سرمایه های خود را به این مناطق بیاورند، آنچنان درگیر بروکراسی های اداری می شوند که یا کار را در نیمه رها می کنند، یا حاضر می شوند که بدون هیچ چشم داشتی سرمایه خود را برداشته و به جای امن تری سفر نکنند.

گزارشها حاکی از آن است که طی دوره 9 ساله 88-80، مناطق آزاد کشور در مجموع کمتر از 2 میلیارد دلار جذب سرمایه گذاری خارجی داشته اند که حاکی از عدم موفقیت این مناطق در جذب سرمایه گذار خارجی که یکی از اهداف تاسیس آنها بوده، است. از آنجا که سرمایه گذاری خارجی نسبت مستقیم با وضعیت زیرساختهای مناطق آزاد دارد؛ لذا در وضع موجود، تنها منطقه آزاد کیش است که به طور نسبی از زیرساختهای بهتری برخوردار بوده و در جذب سرمایه خارجی نیز موفق تر از سایر مناطق عمل کرده است.

سهم کیش از مناطق آزاد در فاصله سالهای 80 تا 88 به ترتیب معادل 57.6، 68.8، 58.1، 66.2، 59.1، 0، 60.5، 47.6 و 23.6 درصد بوده است. سهم قشم نیز در همین بازه زمانی به ترتیب 42.3، 31.1، 41.7، 22.1، 12.8، 6، 51.5 و 9.5 درصد بوده است که نشانگر سیر نزولی سهم هریک از مناطق آزاد در جذب سرمایه گذاری خارجی بوده است. البته کیش به نسبت سایر مناطق آزاد، سهم بیشتری در زمینه جذب سرمایه گذار داشته است.

در این میان آمارها در مورد چابهار نشان می دهد که در فاصله 8 سال گذشته به ترتیب 0.1، 0.3، 0.2، 11.7، 23.7، 11.7، 8.5 و 45.9 درصد بوده است که نشانگر سهم اندک این منطقه خصوصاً در فاصله سالهای 80 تا

۸۵ اسـ.....
اما سه منطقه آزاد انزلی، اروند و ارس در فاصله سالهای ۸۰ تا ۸۴ هیچ سهمی در سرمایه گذاری خارجی نداشته اند، اما انزلی اگرچه به ترتیب با ۰.۳، ۰.۲، ۳.۱، ۲.۶ و ۸.۵ درصد توانسته سهم خود را در سرمایه گذاری خارجی افزایش دهد، اما.....جای کنار بسیاری دارد.
در مورد منطقه آزاد اروند تنها سهمی که این منطقه آزاد از جذب سرمایه گذاری خارجی داشته است، در سالهای ۸۵ و ۸۸ به ترتیب به میزان ۷۵.۳ درصد و ۲۳.۸ درصد بوده است. اما منطقه آزاد ارس علیرغم روند رو به رشد در فاصله سالهای ۸۴ و ۸۵ که سهمی معادل ۴.۱ و ۶.۸ درصد داشته، اما مجدداً از سال ۸۶ روند نزولی را در پیش گرفته و به ۴.۳ درصد در سال ۸۶، ۰ درصد در سال ۸۷ و بالاخره با سیر صعودی، به ۱۰.۵ درصد در سال ۸۸ رسیده است.
در این میان وضعیت جذب سرمایه های داخلی در مناطق آزاد به مراتب بهتر از جذب سرمایه گذاری های خارجی به نظر می رسد که البته بخشی از آن نیز به دلایل اعمال تحریم و عدم استقبال سرمایه گذاران خارجی در این مناطق بوده است. بر این اساس، مجموع سرمایه گذاری داخلی در مناطق آزاد کشور در دوره ۸۸-۸۰ حدود ۷۰.۱ میلیارد دلار بوده است که ۳۵ برابر سرمایه گذاری مستقیم خارجی بوده است.^۱

حجم سرمایه گذاری های خارجی و داخلی انجام شده در مناطق آزاد

سرمایه گذاران پیش از سرمایه گذاری در یک منطقه همواره به بررسی موقعیت و تطبیق آن منطقه خاص با فعالیت های خود می پردازند. آن چه در همه سرمایه گذاری های اعم از خارجی و داخلی از سوی سرمایه گذاران مورد توجه قرار دارد و به عنوان پیش شرط های اصلی و اولیه ورود سرمایه گذار به منطقه ای خاص مطرح می شود، از این قرارند: تسهیلات قانونی، دارایی ها، زیرساخت ها، هزینه های اجرایی و مولفه های اقتصادی و سیاسی است.^۲ هرچه منطقه آزاد در جذب سرمایه داخلی و خارجی موفق تر عمل کند، متناسب با آن به تولیدات متنوع تری دست. در واقع میزان جذب سرمایه، از مهمترین معیارهای موفقیت منطقه آزاد و یا ویژه به شمار می آید، در جداول شماره ۱ و ۲ میزان سرمایه گذاری داخلی و خارجی در مناطق آزاد آمده است.

جدول ۱- میزان جذب سرمایه گذاری خارجی در مناطق آزاد کشور طی سال های ۱۳۹۲-۱۳۸۲ (میلیون دلار)

	1392	1391	1390	1389	1388	1387	1386	1385	1384	1383	1382	
کیش	302	315	218	115	120	118	130	29/3	-	-	-	
قشم	217	143	160	125	142	100	61/7	75/	2/6	0/33	-	

^۱سایت کار آفرینی سال (۱۳۹۳)

^۲هنرور صدیقیان، (۱۳۷۸)، ص ۷

							43				
2	2	0/3	1	1	-	-	-	-	-	-	چابها ر
2 520	2 520	378	241	263	218	192	73	2/6	0/33		جمع

ارقام فوق بیانگر این است که چابهار در قیاس با دو منطقه آزاد دیگر (قشم و کیش) از مقدار کمتری از سرمایه گذاری خارج بهره مند شده است، یعنی تنها 11/7٪ از سرمایه گذاری خارجی را به خود اختصاص داده است.

ابزارهای تشویقی به منظور جلب سرمایه های خارجی در مناطق آزاد

کشورهای ایجاد کننده مناطق آزاد برای نیل به هدف شده مناطق آزاد و موافقت آن ها با به کارگیری ابزارهای مختلفی تشویقی که این مزایا در موارد زیر قابل خلاصه و جمع بندی است.

- ۱- واگذاری و اجاره زمین به بهای نازل؛
- ۲- اعطای انواع بخشودگی و امتیازات مالی؛
- ۳- حذف حقوق و عوارض گمرکی و رفع موانع تعرفه ای و غیر تعرفه ای؛
- ۴- سپردن تضمین های لازم برای برگشت اصل و سود سرمایه خارجی؛

جدول 2: میزان جذب سرمایه گذاری داخلی جذب شده در مناطق آزاد کشور طی سال های ۱۳۹۲-۱۳۸۲ (میلیون دلار)

139 2	139 1	139 0	1389	1388	138 7	1386	138 5	138 4	1383	1382	
764 9	339 8	255 3	312	253	172	335	305	116	26	4/31	کیش
649	600	585	75 478	6 330	27/6	6 183	57	83/2	109	5 116	قشم
109	4	5	10/7	114	134	97 57	68/7	5/1	-	-	چابها ر
840	400	314	801	698	583	595	431	204	6	120	جمع

7	2	3						135		
---	---	---	--	--	--	--	--	-----	--	--

چالش های پیش رو مناطق آزاد ایران

جمهوری اسلامی ایران، با داشتن بیش از ۳ هزار کیلومتر ساحل در خلیج فارس و بنادر متعدد و همچنین داشتن سواحلی در دریای مازندران، همچون پلی میان کشورهای اطراف دریای خزر و آب های آزاد جهان قرار گرفته و ارزان ترین راه ترانزیتی بین کشورهای آسیای مرکزی و دریاهای آزاد جهان است.

مناطق آزاد کشور که فعالیت خود را در سال های اولیه برنامه دوم توسعه کشور (۱۳۶۸) آغاز کردند، می توانستند نقش بسیار تأثیرگذاری در ایجاد تعامل مثبت و پایدار اقتصادی ایران و جهان به عهده بگیرند و به مرکزی برای جذب گسترده سرمایه گذاری خارجی و انتقال فناوری به کشور بدل شوند، ولی در عمل از دستیابی به چنین موقعیتی بازمانده اند. نبود تعریفی روشن از نقش مناطق آزاد در تعاملات اقتصادی و توسعه ای کشور در برنامه های توسعه سوم و چهارم قابل تأمل است، به جرأت می توان ادعا کرد، طی کردن مسیر توسعه اقتصادی و رهایی از اقتصاد تک محصولی در شرایط امروزی کشورمان بدون تعریف سهم قابلیتست مناطق آزاد در شاخص های تجارت و تولید ناخالص داخلی کشور اگر ممکن نباشد، به نحوی محسوس مشکل و مبهم است. در این مدت مناطق آزاد همچنان گرفتار مشکلات و موانعی بوده اند که از آغاز شکل گیری آنها وجود داشته است، وجود مشکلات ریشه ای در مناطق آزاد سبب بروز کمبودهایی در آن ها شده که از آن جمله است: نبود توازن در ساختارهای اجتماعی و فرهنگی و وجود دوگانگی ناشی از محرومیت، کافی نبودن درآمدهای سازمان منطقه برای احداث زیرساخت ها، ناهماهنگی دستگاه های اجرایی، کمبود نیروی کار صنعتی و تجاری متخصص و متصل نبودن به سرزمین اصلی به علت تاخیر در احداث پل خلیج فارسی در منطقه آزاد قشم، محدود بودن فعالیت نهادهای مالی و کندی در فعالیت نهادهای مالی و پولی خارجی، نبود زیرساخت های ارتباطی و مخابراتی، رقابت شدید با مناطق دیگر در کشورهای همجوار در منطقه آزاد کیش، محرومیت شدید منطقه و هجوم جمعیت مهاجر، دوری از منابع انرژی در حال تولید، نبود نیروی کار متخصص و ماهر، وجود تعارضات و تنازعات ارضی با نهادها و دستگاه های، نبود شبکه های و تجهیزات ارتباطی و ترانزیتی مانند راه آهن، کم توجهی مراجع تصمیم گیرنده به مسأله محور شرق، ناکافی بودن امکانات زیربنایی و زیرساخت ها، خسارت ها و ویرانی های باقیمانده از جنگ تحمیلی، نبود شبکه ها و تجهیزات شهری و امکانات زیرساختی، میزان بیکاری در منطقه، نبود زیرساخت های ضروری خصوصاً در زمینه ارتباطات و مخابرات، مشکل محدوده منطقه و تداخل با محدوده حفاظت شده زیست محیطی، وجود مشکلات با برخی اداره ها و نهادهای دولتی و بالا بودن هزینه های خدمات دستگاه های مختلف، محدودیت شدید اراضی ناشی از موقعیت خاص منطقه و پراکندگی آن، فقدان فعالیت های نهادهای مالی و پولی خارجی، محدودیت های ناشی از وضعیت خاصی زیست محیطی و فراهم نبودن زیرساخت ها در منطقه آزاد انزلی و... از مهم ترین چالش هایی است که مناطق آزاد کشورمان با آن دست و پنجه نرم می کنند. باید به یان نکته توجه داشت که مناطق آزاد کشور تافته جدابافته از سرزمین اصلی بر این مناطق نیز تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین، با توجه

به قابلیت ها و نقشی که این مناطق می توانند در اقتصاد ملی کشور ایفا نمایند، توجه جدی و اطسولی به این مناطق و بررسی سیاستهای موثر بر عملکرد آن ها ضروری است.

7-پیشینه تحقیق:

الف- مطالعات داخلی:

سرلک (1374) همچنین، برای مناطق آزاد هفتگانه ایران دهه 70 در پایا نامه خود تحت عنوان "ارزیابی صحت مکان یابی مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران "سه منطقه آزاد کیش، قشم و چابهار و همچنین شهرستان های بندرعباس، بوشهر، بندرانزلی و ساری را مورد مطالعه قرار داده است. بر اساس فروض تحقیق مناطق آزاد کیش، قشم و چا بهار جزء مناطقی که با روش علمی مکان یابی به عنوان مکان های مناسب جهت ایجاد مناطق آزاد تجاری و صنعتی انتخاب شدند نمی باشند. بر اساس این تحقیق شهرستان های بندرعباس، بوشهر، انزلی و ساری به عنوان مکان های مستعد و مناسب جهت ایجاد مناطق آزاد تجاری و صنعتی معرفی شد هاند. در زمینه عوامل بازدارنده سرمایه گذاری،

کریمی (1376) در تحقیقی تحت عنوان " بررسی موانع جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد کیش به مطالعه و بررسی مشکلات و موانع منطقه آزاد کیش "در جذب سرمایه پرداخته است. در این تحقیق، منظور از سرمایه گذاری امکان سرمایه گذاری توسط هر دو گروه خارجی و داخلی است و منظور از موانع جذب سرمایه گذاری هر عاملی که روند تشکیل و توسعه سرمایه گذاری در منطقه آزاد کیش را تحت تأثیر قرار می دهد. محقق بر اساس این پژوهش به این نتیجه می رسد که در منطقه آزاد کیش با وجود نشان ههایی از رونق فعالیت های زیربنایی، توسعه صنعت و تجارت این منطقه دارای مشکلات و موانع مختلفی جهت جذب سرمایه می باشد.

وفاداری، کاظم (1379) بررسی نقش مناطق آزاد تجاری - صنعتی در زمینه توسعه صادرات غیر نفتی در دانشگاه امام صادق انجام داده است.

کریمی امیری، خدیجه (1381) در پایان نامه خود تحقیقی با عنوان بررسی ظرفیت های بالقوه و بالفعل مناطق آزاد در دانشگاه تهران انجام داده است تجاری ایران جهت تحقق راهبرد توسعه صادرات

کریمی، اسما - مقدم، محمد، (1384-1388) «در مقاله بررسی عوامل جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد اروند»

اساس، در این مطالعه کاربردی با توجه به و ی ژگی های مناطق آزاد تجاری - صنعتی ابتدا ادبیات نظری تحقیق مبتنی بر مبانی نظری (شامل تئوری های اقتصادی مرتبط ، دیدگاه های نظری ایجاد مناطق آزاد و ...) و مطالعات داخلی و خارجی مرتبط ارائه شد. سپس، عوامل م وثر بر جذب سرمای ه گذاری در منطقه آزاد اروند در دوره زمانی 1384-1388) با توجه به روش پژوهش و متدولوژی م قاله مورد بررسی قرار گرفت. با استفاده از آمار توصیفی (و

استنباطی صحت و سقم فرضیات مطرح شده در قالب پن ج فرض شامل امکانات زیربنایی اولیه و خدمات عمومی، سرمایه گذاری سازمان ها و دستگاه های دولتی، صراحت های قانونی، قوانین و مقررات، اطلاع رسانی مناسب در زمینه مزایای سرمایه گذاری و همچنین مکان یابی صحیح در انتخاب محدوده جغرافیایی منطقه آزاداروند مورد بررسی قرار گرفت.

موسایی، میثم - عزیزانی فر، جمال، دانشگاه تهران (سال ۱۳۸۷) «توجیه اقتصادی ایجاد منطقه آزاد تجاری در کردستان به بررسی مزیت نسبی و بازارچه های مرزی مناطق آزاد تجاری صنعتی، سرمایه گذاری خارجی» پرداخته اند.

ب- مطالعات خارجی:

هامادا^۱ (۱۹۷۴)، نخستین چارچوب نظری را برای تجزیه و تحلیل مفهوم اقتصادی منطقه آزاد گمرکی ارائه نمود. منطقه ای که مأموریتش معافیت گمرکی به منظور جذب سرمایه گذاران خارجی است. وی مدل هکشر - اوهلین^۱ را در تجارت خارجی در نظر گرفته است. در این مدل با فرض مستقر نبودن صنایع داخلی در این مناطق موفقیت مناطق آزاد منوط به سرمایه گذاری خارجی است. هامادا نتیجه گرفت که شرکت ها در منطقه ای سرمایه گذاری می کنند که مایل به پذیرش بازده سرمایه کمتر از اقتصاد داخلی باشند. وی نشان داد که حرکت سرمایه های خارجی به منطقه پردازش صادرات رفاه اقتصادی کشور میزبان را کاهش می دهد، هدف مدل وی تعیین اشتغال و آثار رفاهی ایجاد مناطق آزاد بود.

وار^۲ (۱۹۸۳-۱۹۸۹) در مطالعات خود انواع پیوند ها و ارتباطات مفید مناطق آزاد با اقتصاد داخلی را مورد توجه قرار داد. این پیوند ها را می توان به دو دسته "پیوندهای فراز" و "پیوند های نشیب" طبقه بندی کرد. ایمیلیا سنتوس پالینو^۳ (۲۰۰۰) در مقاله ای تاثیر آزاد سازی تجاری بر رشد صادرات را برای نمونه های از کشور های در حال توسعه بررسی نمود.

روبرت سینکولار^۴ (۲۰۰۱) در مقاله ای اثر ایجاد منطقه ی پردازش صادرات را در ساختار عدم اشتغال مدل "هریس تودارو" بررسی نمود. هدف او در این مقاله کاهش اثرات زیان بار ایجاد مناطق پردازش صادرات در کشور میزبان میباشد.

ارادونا اگارول^۵ (۲۰۰۵) براساس تحقیقات کاربردی که عملکرد مناطق پردازش صادرات را در منطقه شمال آسیا (هند، سریلانکا و بنگلادش) مقایسه می نماید دو شاخص عملکرد مناطق پردازش صادرات

¹ Hamada

² War

³ Amilia U.Santos Paulino

⁴ Robert .D. Sinclair

⁵ Ardhnna Aggarwal

یعنی عملکرد صادرات و مشارکت سرمایه گذاری مستقیم خارجی در کانون توجه قرار گرفته است

جامعه آماری تحقیق:

روش بررسی به کار رفته در این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی است. در زمینه جمع آوری اطلاعات مورد نیاز از روش کتابخانه ای استفاده شده است. به منظور تعیین درجه توسعه یافتگی استان ها با توجه به اهمیت شاخص ها و محدودیت دسترسی به آن ها و همچنین از آنجا که مقبولیت شاخص ها از نظر صاحب نظران، امری مشکل و گاهی غیر ممکن است. لذا سعی بر آن بوده است. که از معیاری کلی و بین المللی استفاده گردد. بنابراین ملاک انتخاب شاخص ها در این پژوهش، گزارش توسعه انسانی سال ۱۹۹۴ بوده است. سپس با بهره گیری از روش های موريس درجه توسعه یافتگی بررسی گردیده است. در این روش انحراف مقادير عددی شاخص i در هر منطقه یا استان از حداقل شاخص i در میان مناطق یا استان ها بر دامنه تغییرات آن شاخص تقسیم شده، میزان ناموزونی مقدار عددی شاخص نسبت به شاخص پراکندگی دامنه تغییرات آن $R = X(\max) - X(\min)$ محاسبه شده است.

رابطه:

$$\frac{X(\min)}{X(\max)_i - X(\min)}$$

در این رابطه:

$M.I.I.j$ برابر با مقدار شاخصی ناموزونی موريس برای شاخص i در استان j

X_{ij} برابر با مقدار عددی شاخص i در استان j ،

$X(\min)_i$ برابر با کمترین مقدار شاخص i ،

$X(\max)_i$ برابر با بیشترین مقدار شاخص i است.

در مرحله بعد میانگین مقادير عددی شاخصی ناموزونی موريس برای شاخصی ها در هر استان به عنوان ملاک تعیین رتبه یا وضعیت توسعه، از بیشترین مقدار (رتبه اول) تا کمترین مقدار (رتبه آخر)، به کار می رود:

رابطه:

$$-\sum$$

در این رابطه؛ $M.I.I.j$ برابر با شاخص توسعه برای حوزه یا محله i و n برابر تعداد شاخص های در نظر گرفته شده است.

جدول ۳- رتبه بندی استان های کشور در بخش های مختلف بر حسب محاسبات روشی مورستی

استان	رتبه	مورس	استاندارد شده	رتبه	استان	رتبه	مورس	استاندارد شده	رتبه
آذربایجان شرقی	9	0/54	0/54	10	فارس	9	0/54	0/54	10
آذربایجان غربی	24	0/42	0/42	7	قزوین	24	0/42	0/42	7
اردبیل	16	0/46	0/46	8	قم	16	0/46	0/46	8
اصفهان	3	0/63	0/63	17	کردستان	3	0/63	0/63	17
ایلام	20	0/44	0/44	25	کرمان	20	0/44	0/44	25
بوشهر	23	0/43	0/43	19	کرمانشاه	23	0/43	0/43	19
تهران	6	0/57	0/57	28	کهگیلویه و بویراحمد	6	0/57	0/57	28
چهارمحال و بختیاری	21	0/44	0/44	14	گلستان	21	0/44	0/44	14
خراسان جنوبی	12	0/50	0/50	18	گیلان	12	0/50	0/50	18
خراسان رضوی	4	0/61	0/61	27	لرستان	4	0/61	0/61	27
خراسان شمالی	26	0/38	0/38	5	مازندران	26	0/38	0/38	5
خوزستان	22	0/44	0/44	11	مرکزی	22	0/44	0/44	11
زنجان	13	0/50	0/50	29	هرمزگان	13	0/50	0/50	29
سمنان	2	0/65	0/65	15	همدان	2	0/65	0/65	15
سیستان و بلوچستان	30	0/17	0/17	1	یزد	30	0/17	0/17	1

بر اساس محاسبات صورت گرفته بر اساس روش مورس، ضریب توسعه یافتگی هر یک از استان های کشور محاسبه شده است. نتایج حاصله از بررسیها نشان می دهد که ضریب توسعه یافتگی استان ها بر اساس روشی مورسی از حداکثر 0/74 تا حداقل ۱۷ نوسان دارد. به طوری که استان یزد با بالاترین میزان برخورداری و استان سیستان و بلوچستان پایین ترین میزان برخورداری را در بین استان های کشور را دارا می باشد. استان سیستان و بلوچستان با ضریب توسعه یافتگی (0/17) رتبه آخر یعنی سی ام را در بین دیگر استانهای کشور کسب نموده است، استان سیستان و بلوچستان به لحاظ شاخص های توسعه فاصله زیادی با دیگر نقاط کشور دارد، که متأسفانه سیاستهای اقتصادی طراحی شده برنامه سوم توسعه، مشکل توسعه مناطق محروم و به ویژه استان سیستان و بلوچستان را حل نکرده است.

استان سیستان و بلوچستان برای دستیابی به توسعه اقتصادی با برخی کمبودها، محدودیت ها، و همچنین مقررات خاص خود در سطح اقتصاد ملی رو در رو است که معمولاً مانعی در تحقق کامل اهداف توسعه ای می باشند، منطقه آزاد چابهار، به لحاظ داشتن شرایط و ویژگی های خاص، در صورت برنامه ریزی و جهت گیری صحیح، با تقلیل نسبی کمبودها در مقایسه با سرزمین اصلی و بالفعل کردن امکانات و پتانسیل های موجود آن، قادر است نقش عمده ای را در رشد و شکوفایی اقتصاد و تحقق اهداف میان مدت و بلندمدت توسعه ای استان ایفا نمایند. نقش منطقه آزاد چابهار گرچه نمی توان آن را به عنوان تنها عامل برای توسعه سیستان و بلوچستان تلقی کرد ولی می توان آن را به عنوان رفع موانع ضد توسعه ای به کار گرفت.

8- نتیجه گیری:

منطقه آزاد مکانی برای توسعه فعالیت های گوناگون اقتصادی در انطباق با شرایط مناسب طبیعی، اقلیمی و اجتماعی از طریق پیوند نیروهای داخلی با بازارهای بین المللی است و چگونگی رفتار با مشتریان خارجی اهمیت به سزایی در جذب سرمایه گذاری ها در این مناطق را دارد و می تواند الگویی مناسب یا بازدارنده در جهت همکاری های بین المللی در کشور محسوب شود. آزادی فعالیت در این مناطق در سطحی قابل پذیرش برای سرمایه گذاران (از طریق عمل به قوانین جاری و اعطای امتیازهای ویژه با شرایط مساوی به همه سرمایه گذاران خارجی) ویژگی اصلی این گونه مناطق به شمار می رود. لذا باید برای جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی مجموعه ای از عوامل و امکانات مالی و فیزیکی به طور کافی در تمام زمینه ها فراهم شود تا مناطق آزاد در طی فعالیت های خود، از یک سو شرایط لازم را برای ایجاد روابطی سازمان یافته با اقتصاد ملی برقرار سازند و بتوانند فضای باز اقتصادی منطقه را به درون اقتصاد ملی، منتقل کنند. از سویی دیگر، با حذف تدریجی کلیه قوانین و مقررات دست و پا گیر که مانع اصلی تولید است، رابطه و پیوند با اقتصاد جهانی و جذب فضای حاکم بر اقتصاد بین الملل به درون منطقه آزاد هموار می شود که اگر این دو پیوند به طور همزمان و موازی اتفاق بیفتد، منجر به کسب موفقیت می شود.

بنابراین، مناطق آزاد پلی بین اقتصاد محدود و بسته ملی ایران با اقتصاد بین المللی است و به طور روزافزون باعث پیوستگی اقتصاد ملی با اقتصاد باز و پویای جهانی می شود که این پیوستگی، موجبات بهره گیری از امکانات بین المللی در زمینه فن آوری، سرمایه، مدیریت و نیروی انسانی متخصص را به گونه ای میسر می کند که فرآیند توسعه شتاب بیشتری می گیرد.

امروزه کشورهای در حال توسعه به منظور تقویت زیربنای اقتصادی خود، رهایی از وابستگی، امکانات و منابع کشور می باشند. با توجه به این امر که توزیع فضایی نامتعادل منابع و عوامل اقتصادی، استعدادها و قابلیت های متفاوت را برای مناطق مختلف به همراه داشته است. و از آن جا که یکی از محورهای اطلاعاتی لازم جهت برنامه ریزی صحیح ملی و منطقه ای، آگاهی از توانمندی های تولیدی بخش های اقتصادی در مناطق مختلف می باشد، مناطق آزاد کشور ما در جهت نیل به توسعه پایدار غالباً در مناطق محروم کشورمان شکل گرفتند، این مناطق با هدفی؛ جذب

سرمایه‌های داخلی و خارجی، کسب درآمدهای خالص ارزی از طریق توسعه صادرات غیرنفتی و تجارت ترانزیت، ایجاد فرصت‌های اشتغال و درآمد برای مردم منطقه، انتقال تکنولوژی تولید در فعالیتهای صنعتی و مهارت مدیریت و بازاریابی در فعالیتهای صنعتی و تجاری، آموزش نیروی کار و ارتقای مهارت آن و بهره‌مندی از صرفه‌های خارجی منطقه آزاد در جهت برآورده ساختن اهداف اقتصادی - اجتماعی - سیاسی و فرهنگی توسعه‌های کشور جستجو کرد. چندین سال از تأسیس منطقه آزاد می‌گذرد با کمی بررسی با نگاهی گذرا به آمارهای موجود، می‌توان به این نکته پی برد که مناطق آزاد نتوانسته است به اهداف مطلوب و مورد نظر خود برسد. بنابراین ایجاد منطقه پردازش صادرات، به خودی خود ابزاری معجزه آسا برای کارایی اقتصادی و صنعتی کشور محسوب نمی‌شود؛ بلکه در موفقیت این منطقه عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی دخالت دارند که متأثر از تأثیرات ملی و منطقه‌ای و حتی جهانی است.

پیشنهادهای:

در جهت پررنگ کردن نقش مناطق آزاد در کشور راهکارهایی به شرح ذیلی ارائه می‌گردد.

- افزایش سهم ارزی واردات و صادرات از طریق مناطق آزاد تجاری و پیش‌بینی معافیت‌های ویژه به منظور افزایش استقبال به استفاده از مبادی قانونی و از بین رفتن اقتصاد زیرزمینی و ضد اشتغال.
- توجه به پتانسیل‌های ممتاز مناطق آزاد تجاری برای تصدی نقش در بازرگانی ملی و ترانزیت خارجی میان اروپا و آسیای مرکزی، شبه قاره هند، آسیای شرقی و جنوبی و شاخ آفریقا به منظور جذب بخشی از نیروی بومی منطقه در بخش‌های فوق‌الذکر،
- توسعه میزان برخورداری مناطق آزاد در ایران و از نهادهای کارفرمایی، کارآفرینی، سرمایه‌گذاری، پیمانکاری و مشاوره بخشی
- توجه به جایگاه بهره‌وری عالم نیروی انسانی و سرمایه به منظور افزایش کمی و کیفی سطح تولیدات و استفاده کاملی از ظرفیت‌های بلااستفاده بخشی‌های اقتصادی کشور.
- مدیران سازمان مناطق آزاد باید با انجام هزینه‌های لازم در زمینه مطالعات و تحقیقات بر بازار، تولید کنندگان را در تحقیق اهداف، ذی‌نفع نموده و انگیزه آن‌ها را برای حضور هرچه بیشتر فراهم آورند.
- اختصاص بودجه به مناطق آزاد از محل بودجه عمومی کشور، به منظور ساخت و تأسیس امکانات زیربنایی و زیرساخت‌های اساسی منطقه و انجام سرمایه‌گذاری‌های عظیم دولتی در این خصوص.

منابع و مأخذ:

- ۱- بارو، مامی . جی (۱۳۷۶). «توسعه پایدار مفهوم، ارزش عمل (تر جمه سیل علی بدری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیاپی
- ۲- خللی، عبدالرسول (۱۳۸۸). «مناطق آزاد ایرانی، استاندارها و سایه روشن های اقتصاد ملی» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد شماره ۱۱.
- ۳- دیباین، ابراهیم (۱۳۷۲). «بررسی فعالیت های منطقه آزاد تجاری صنعتی قشم» اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان هرمزگان.
- ۴- رفیعی، محمد تقی (۱۳۸۸). «جایگاه فراموش شدنی مناطق آزاد در برنامه های توسعه کشور» ماهنامه (.) تخصصی مناطق تخصصی منابع آزاد. شماره
- ۵- سجادی، بیلا، (۱۳۷۵). نگرشی جغرافیایی بر مفاهیم توسعه و نقش آن در ساختار مرکز پیرامونی اقتصادی جهانی فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره پیاپی ۴۱.
- ۶- سازمان بین المللی کار و مرکز بررسی شرکت های فراملیتی سازمان ملل متحد، (۱۳۶۹). «اثرات اقتصادی شرکت های چند ملیتی در مناطق پردازش صادرات موسسه مطالعات و پژوهش های بازرگانی»
- ۷- شاکری، عباس، سلیمی، فریدون (۱۳۸۵). «عوامل موثر بر جذب سرمایه گذاری در منطقه آزاد چابهار و اولویت بندی آن ها با استفاده از تکنیک ریاضی AHP» مطالعات طرح فراگیر مناطق آزاد.
- ۸- صلاحی، محمود (۱۳۸۸). «ضرورت سرمایه گذاری در مناطق آزاد» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد، شماره ۱۱.
- ۹- محمدرضا رفعتی (۱۳۶۸). «مناطق آزاد تجاری - صنعتی تهران» موسسه مطالعات و پژوهشی های بازرگانی.
- ۱۰- بیک محمدی، حسن (۱۳۷۸). «نگاهی گذرا به عملکرد مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران در توسعه (مورد منطقه آزاد چابهار)» سپهر، شماره ۲۹.
- ۱۱- هنرور صدیقیت، حسین (۱۳۸۷)، «شرایط مناطق آزاد ایران در جذب سرمایه گذاری خارجی» ماهنامه تخصصی مناطق آزاد، شماره ۱۰.
- ۱۲- محتشم دولتشاهی، طهماسب، اقتصاد بین الملل: تجارت بین الملل-مالیه بین الملل: ۱۳۵
- ۱۳- کامران، حسن، «علل توسعه نیافتگی مناطق آزاد ایران» تحقیقات جغرافیایی، (۱۳۸۱) شماره ۶۵ و ۶۶.
- ۱۴- دی باین، ابراهیم (۱۳۷۲) «بررسی فعالیت های مناطق آزاد تجاری صنعتی قشم»
- ۱۵- طاهری، شهنام، بهره وری و تجزیه و تحلیل آن در سازمان ها (مدیریت بهره وری تهران، ۱۳۷۸،

- 16- Emilion Milan »Free Exports/Free Trade Zone«12-Golaek Cate University.
(1997).